

Milloin tulot riittävät edes kohtuulliseen elämään?

SAKARI KAINULAINEN

Johdanto

Olemme tottuneet lukemaan siitä, kuinka hyvin asiat ovat Suomessa, kun niitä tarkastellaan kansainvälisesti. Suomi sijoittuu näissä vertailuissa useimpien tekijöiden osalta maailman parhaimpien kansakuntien joukkoon. Viimeisimpänä laajalti raportoituna seikkana oli sijoittumisemme maailman onnellisimmaksi maaksi (Helliwell & al. 2018). On kiistaton tosiasia, että suhteellinen asemamme on hyvä. Huolimatta siitä, että monet asiat ovat kehittyneet globaalisti paremmiksi (ks. esim. ourworldindata.org), on keskustelu yhteiskuntien eriarvoistumisesta noussut voimakkaasti esiin niin tunnustettujen instituutioiden (esim. OECD) tutkimuksissa ja julistuksissa kuin kansalaisyhteiskunnan toimijoiden keskuudessa (esim. %-liike). Keskustelu on kulmoinut sen ympärille, mikä on yhteiskunnan tavoite ja kuinka se on muuttunut maailmantalouden vapautumisen myötä. Tavoitellaanko – ja millä keinoin – taloudellista kasvua ja menestystä vai ihmisten hyvää elämää? Nouseva keskusteluteema liittyy siihen, kuinka kestävää toimintamme on luonnon kestokyvyn näkökulmasta.

Eriarvoisuuden yhteys ihmisten hyvälle elämälle ei ole selvä. Keskustelun yhtenä aloituspisteenä on pidetty David Morawetzin ja tämän opiskelijoiden vertailevaa tutkimusta (1977) koetusta hyvinvoinnista kahdessa erilaisessa Kibbutsis- ja tasa-arvoisessa ja eriarvoisessa: edellisessä koettu hyvinvointi oli korkeampaa kuin jälkimmäisessä. Tuloksen kanssa linjassa ovat myöhemmät löydökset siitä, että ihmisten hyvinvointi on

korkeampi sellaisissa maissa, joissa eriarvoisuus on ainakin tuloilla mitaten pienempää (Ferrer-i-Carbonell & Ramos 2012). Ilmiö on havaittu myös yhden maan (USA:n) sisällä eri ajanjaksoina, jolloin keskeiseksi selittäjäksi yhteydelle löytyi ihmisten epäluottamus toisiaan kohtaan (Oishi & al. 2011). Tämän näkemyksen mukaan eriarvoisuuden kasvu tuottaa koettua pahoinvointia jakamalla ihmisiä voimakkaammin hyvinvointikokemusten ääripäihin (Blomgren & al. 2012). Toisaalta empiiristä näyttöä on myös siitä, että eriarvoisuus ei sinällään ole yhteydessä ihmisten hyvinvointiin tai kokemukseen siitä, vaan tulos syntyy siitä, että köyhemmät maat ovat rikkaampia eriarvoisempia (Evans & al. 2017; Zagorski & al. 2014; Berg & Veenhoven 2010). On myös näkemyksiä, että tuloeroja tulisi kasvattaa niiden hyödyllisyyden vuoksi (Pursiainen 2017). Eriarvoisuuden onkin havaittu korreloivan positiivisesti koetun hyvinvoinnin kanssa silloin kun eriarvoisuus on kohtuullista, mutta negatiivisesti, mikäli eriarvoisuus on suurta. Edellisessä tilanteessa eriarvoisuus on eräänlainen ”kirittäjä”, mutta jälkimmäisessä tilanteessa – kun on selvää, että yrittämälläkään ei voi saavuttaa hyvää asemaa yhteiskunnassa – se kääntyy kateudeksi tai negatiiviseksi suhtautumiseksi rikkaita kohtaan (Yu & Wang 2017).

Yhden näkemyksen mukaan eroa rikkaiden ja köyhien välillä on kavennettava siirtämällä resursseja rikkailta köyhille, jolloin kokonaishyvinvointi voimistuu; toisen näkemyksen mukaan keskeistä taas on parantaa köyhien asemaa puuttumatta rikkaimpien resursseihin (ks. esim. Saarimaa & Pursiainen 2016). Keskustelua eriarvoisuuden ja köyhyyden merkityseroista on käyty ajoittain voimakkaastikin muun muassa Facebookin Eriarvoisuusvarasto-ryhmässä. Jälkimmäisessä tilanteessa, jossa keskeisintä on parantaa köyhien asemaa, jää kui-

Tutkimus on osa Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa hanketta "Eriarvoisuus niukuuden aikana" (päättönumero: 293103)

tenkin lähes aina pohtimatta, kuinka köyhien aseman parantaminen on mahdollista ilman tulontasusta rikkailta köyhille. Näkemysten ero on peruslähtökohdissa: edellinen painottaa yhteisöllistä, jälkimmäinen yksilöllistä ratkaisumallia.

Molempia näkökulmia siis yhdistää ajatus siitä, että köyhimpiä tulee auttaa. Auki on kuitenkin kysymys siitä, milloin elämme hyvää elämää ja milloin sen voi katsoa olevan huonoa tai ainakin tasoltaan liian matalaa. Tarveteorioiden perusteella hyvän elämän pohjana ovat ainakin hengissä pysymiseen liittyvät biologiset tarpeet (yksilölliset tarpeet) ja ihmisen tarve olla yhteydessä muiden kanssa (yhteisölliset tarpeet). Lisäksi on näiden yläpuolella olevia tai näitä seuraavia tarpeita, joissa korostuvat henkisemmät, kehitykseen liittyvät tarpeet. Kehittyneessä yhteiskunnassa näiden tarpeiden täyttyminen näkyy biologiset ja turvallisuustarpeet täyttävänä riittävinä tuloina ja mahdollisuutena osallistua yhteiskunnalliseen elämään ja luoda suhteita kanssaihmiisiin. Näiden tarpeiden tyydyttymistä voidaan arvioida objektiivisesti resurssija ja ihmissuhteita arvioimalla ja subjektiivisesti hyvinvointikokemusten avulla.

Tämän artikkelin tavoitteena on selvittää, millä tulotasolla ihmiset Suomessa raportoivat tulojen riittävän menoihin ja millainen yhteys tällä on onnellisuuteen. Tutkimuksen tavoitteena on myös arvioida sitä, missä määrin ihmisen subjektiivinen arvio tulojen riittävydestä menoihin pitää yhtä ilmoitettujen tulojen ja menojen kanssa. Lisäksi tutkimuksella tuotetaan kuvaa eri väestöryhmien tuloista ja onnellisuudesta. Aineistolta kysytään kolme kysymystä: millä tulotasolla ihmiset kokevat pärjäävänsä taloudellisesti, missä määrin kokemus tulojen riittävydestä vastaa tosiasiallisia tuloja ja velanhoitomenoja ja millaisilla tulotasolla eri väestöryhmissä saavutetaan kohtuullinen elintaso ja onnellisuus?

Aineistot ja menetelmät

Hyvän elämän kysymyksiä on lähestyttävä kysymällä asiasta suoraan ihmisiltä, vaikka toki hyvää elämää voidaan epäsuorasti arvioida johonkin mittaan asti myös ulkoisia puitteita arvioimalla. Mitä syvemmälle köyhyyden ja huono-osaisuuden kysymykseen mennään, sitä haastavampaa on saada näihin ryhmiin kuuluvia vastaamaan perinteisiin survey-kyselyihin. Keskiluokka saadaan suhteellisen edustavasti mukaan, mutta molemmis-

sa ääripäissä vastausprosentit ovat matalampia. Ja vaikka aineistot saadaan edustaviksi, niin vastaajamäärät jäävät niin pieniksi, että ääripäiden sisällä ei ole helppoa tehdä tarkempia analyyseja. Tämän ongelman voittamiseksi kyselyjä voidaan kohdentaa eri keinoin näihin vaikeasti tavoitettaviin (*hard-to-survey*, H2S) ryhmiin (esim. Tourangeau & al. 2014). Professori Juho Saari kollegoineen on tehnyt yhteistyötä Helsingin Sanomien toimittaja Anna-Stina Nykäsen kanssa ja kerännyt internetin kautta kokemuksia muun muassa yksinäisyydestä ja köyhyydestä. Kyselyiden kohdentaminen on onnistunut hyvin siten, että niihin ovat vastanneet erityisesti yksinäiset ja niukkuutta kokeneet ihmiset (Kainulainen 2016). Valikoitumisen vuoksi kyselyiden perusteella ei voida juurikaan arvioida jonkin ilmiön yleisyyttä tai tasoa Suomessa, mutta niiden avulla on mahdollista tarkastella asioiden keskinäisiä yhteyksiä.

Analyyseissa on hyödynnetty neljää eri tutkimusaineistoa. Kaikissa näissä on käytetty suhteellisen samankaltaisia kysymyksiä kartoittamaan onnellisuutta ja sen kahta komponenttia (mielihyvän tunteita ja tavoitteiden saavuttamista) sekä kuukausituloja ja velanhoitomenoja. Ensimmäinen aineisto on koottu vuonna 2012 postikyselyynä. Se edustaa manner-suomalaisia, suomenkielisiä ja ei-laitoksessa asuvia 18–64-vuotiaita henkilöitä (ks. Kainulainen 2014). Kyselyssä ei ollut mukana kysymystä velanhoitomenoista. Toinen aineisto kerättiin puhelinhaastatteluna vuonna 2016. Se edustaa täysi-ikäisiä ihmisiä vastaavin rajauksin kuin ensimmäinen aineisto (ks. Kainulainen 2018). Kolmas aineistonkeruu toteutettiin vuodenvaihteessa 2017–2018 samoin kriteerein kuin toinen aineistonkeruu. Nämä kolme ensimmäistä aineistoa edustivat otospohjaista tiedonkeruuta, ja ne painotettiin vastaamaan sukupuolen ja alueen jakaumia väestössä. Kolme ensimmäistä aineistoa tuovat koko tulojakauman vastauksia näkyviin. Neljäs aineisto, eräänlainen pääaineisto, koottiin keväällä 2018 yhdessä Helsingin Sanomien kanssa. Tiedonkeruu kohdistettiin erityisesti sellaisille ihmisille, joilla on ollut kokemusta taloudellisesta niukkuudesta elämisestä (ks. Nykänen 2018). Neljäs aineistonkeruu oli avoinna Helsingin Sanomien avoimilla [www-sivuilla](http://www.sivuilla) 8.4.–21.5.2018. Neljäs aineisto painotettiin siten, että se vastasi sukupuolen ja sosioekonomisen aseman mukaan edellisiä aineistoja, sillä kyselyyn olivat vastanneet erityisesti naiset (2/3), opiskelijat ja työttömät. Painotus ei luonnollisesti poista va-

likoitumisen ongelmaa, eli neljännessä aineistossa painottuvat niukkuutta kokeneiden vastaukset. Toisaalta juuri tämä painotus mahdollistaa pientuloisten ja niukkuutta kokeneiden riittävän suuren vastaajamäärän analyyseissa. Yhdistetty aineisto edustaa lähtökohtaisesti niukkuutta kokeneiden ihmisten kokemuksia, jolloin se on valikoitunut näyte näistä suomalaisista.

Aineistojen yhdenmukaistamiseksi lopullisesta aineistosta poistettiin eläkeläiset. Näin ollen tulokset koskevat niin sanottua aktiiviväestöä. Aineistojen tuottaman yleisen keskiarvon perusteella ei voida siis tehdä kaikkia suomalaisia koskevia yleistyksiä. Sen sijaan aineiston pohjalta voidaan vertailla erilaisia vastaajaryhmiä keskenään.

Onnellisuutta ja sen komponentteja kysyttiin osapuilleen samoin kaikissa aineistoissa. Kysymykset perustuivat Ruut Veenhovenin teoriaan (ks. Kainulainen & al. 2018).

Onnellisuutta mitattiin kysymällä ”Elämässä tahtuu sekä hyviä että huonoja asioita. Kun ajattelet elämäsi nykyään, niin kuinka tyytymätön tai tyytyväinen olet elämäsi? (Vastausvaihtoehdot 0–10)”. *Mielialaa* kartoitettiin kysymällä ”Kaikki ihmiset kokevat myönteisiä ja kielteisiä tunteita. Miten nämä tunteet painottuvat sinun kohdallasi, millaiseksi kuvaat keskimääräistä tunnettasi nykyään? (0–10)”. Huonoon elämänlaatuun luokiteltiin vastaukset nolasta viiteen. *Saavutuksia* selvitettiin kysymällä ”Ihmiset asettavat elämälleen erilaisia tavoitteita ja toiveita. Kuinka hyvin sinä saavutat haluamasi tavoitteet nykyisin? (0–10). Huonoon elämänlaatuun luokiteltiin vastaukset nolasta viiteen.

Tosiasiallisia tuloja selvitettiin kysymällä ”Jos laskette yhteen kotitaloutenne kaikki tulot, kuinka paljon kotitaloutenne nettotulot ovat yhteensä kuukaudessa?” ja *menoja* kysymällä ”Jos laskette yhteen kotitaloutenne kaikki veloista aiheutuvat menot (korot, lyhennykset, muut), kuinka paljon ne yhteensä kuukaudessa ovat? Jos ette tiedä tarkkaa lukua, voitte kertoa arvionne.” Kotitalouden tuloiksi määriteltiin palkka- ja yrittäjätulot, myyntivoitot sekä sosiaalietuudet, kuten eläkkeet, lapsilisät, työttömyys- ja sairauspäivärahat. Aineisto jaettiin Tilastokeskuksen vuoden 2016 ”kotitalouden tulot per kulutusyksikkö” -tulo- ja menojen perusteella tulodesiileihin, joista muodostettiin tuloviidennekset.

Käytettävissä olevat tulot laskettiin vähentämällä nettotuloista velanhoidomenot ja jakamalla tämä kulutusyksikköjen määrällä. Kulutusyksiköt

laskettiin kotitalouden rakenteen ja kotona asuvien lasten määrän perusteella siten, että ensimmäinen täysi-ikäinen sai painoarvon yksi, seuraava painoarvon 0,5 ja alaikäiset lapset painoarvon 0,3. (vrt. Hagenaars & Zaidi 1994; OECD 2013).

Tulojen riittävyyttä kartoitettiin kysymällä ”Kun taloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä kateiksi: 1 suurin vaikeuksin, 2 vaikeuksin, 3 pienin vaikeuksin, 4 melko helposti, 5 helposti ja 6 hyvin helposti?” Huonoon elämänlaatuun luokiteltiin tulojen riittäminen menoihin joko suurin vaikeuksin tai vaikeuksin.

Tutkimuskysymyksiin etsitään vastauksia tarkastelemalla tulojen ja koetun hyvinvoinnin keskiarvoja tulojen riittävyyden suhteen muodostetuissa ryhmissä ja erikseen eri väestöryhmissä (taulukot 2 ja 3). Eroja tarkastellaan erityisesti keskiarvojen systemaattisuuteen huomiota kiinnittäen. Keskiarvoeroista ilmoitetaan myös tilastolliset testit (F-arvo ja p-arvo), vaikka aineiston perusjoukon määrittäminen on vaikeaa valikoitumisesta johtuen. Tulkintoja ei kuitenkaan tehdä pelkästään testiarvoja tarkastellen. Logistisella regressioanalyysillä arvioidaan sitä, millainen yhteys on yhteiskunnallisella asemalla, kotitalouden rakenteella ja tuloilla huonoon elämänlaatuun. Huonoksi elämänlaatu katsottiin silloin kun kaikki kolme tekijää olivat matalalla tasolla.

Tulokset

Joka kuudes vastaaja sijoittui tässä valikoituneessa aineistossa huonon elämänlaadun ryhmään (taulukko 1). Heillä kasautui kolme hyvän elämän kannalta keskeistä vajetta samaan aikaan: tulot eivät riitä menoihin, tunteet ovat pääosin kielteisiä ja heillä on tunne, että he eivät saavuta elämässään niitä asioita, joita haluaisivat. Erityisen paljon ongelmia kasautui yksinhuoltajille (35 %), alimpaan tuloviidennekseen kuuluville (34 %), työttömille (29 %) ja yksin asuville (25 %). Yksinhuoltajilla kaikki kolme huonon elämänlaadun komponenttia olivat yhtä vahvasti esillä. Puutetta oli yhtä usein rahasta, positiivisista tunteista tai menestyksestä. Työttömillä korostui erityisesti tunne, että ei saavuta elämälle asettamia tavoitteita. Yksin asuvilla sen sijaan kasautuivat kielteiset tunteet ja tavoitteiden saavuttamattomuus, mutta eivät niinkään taloudelliset huolet. Tulot ovat selkeimmin yhteydessä kasautuviin ongelmiin – ja ymmärret-

Taulukko 1. Huonon elämänlaadun komponentit, %

	Kielteisiä tunteita, %	Saavuttamattomia tavoitteita, %	Talousvaikeuksia, %	Kasautuvat ongelmat, %
Väestöryhmä				
Palkkatyössä	28	32	23	15
Opiskelija	28	32	28	14
Työtön	44	54	44	29
Yrittäjä	26	33	34	20
Maanviljelijä	26	31	24	12
Muu	33	37	35	21
Yhteensä	30	34	27	17
Kotitalouden rakenne				
Parisuhteessa, lapsia	20	25	19	10
Yksin asuva	40	46	38	25
Yksinhuoltaja	52	56	56	35
Parisuhteessa ilman lapsia	25	28	18	12
Vanhempien kanssa	20	23	10	5
Muu	37	43	39	20
Yhteensä	30	34	27	17
Tulokvintiilit				
I	48	56	51	34
II	34	40	31	18
III	25	28	19	11
IV	17	18	11	5
V	12	13	5	3
Yhteensä	31	36	29	18

tävästi erityisesti talousongelmiin. Tulos on varsin yhtenevä vuoden 2008 tulonjakotilaston kanssa. Tuolloin talousvaikeuksia ilmaisi 8 prosenttia ylimmän tuloviidenneksen ja 43 prosenttia alimman tuloviidenneksen ihmisistä (Reijo 2011).

Taulukkoon 2 on koottu keskeisimmät analysoitavat muuttujat. Ne kuvaavat kotitalouden nettotuloja (ml. sosiaaliuudet), velanhoitomenoja, käytettävissä olevia tuloja (tulojen ja menojen erotus) sellaisenaan ja lisäksi käytettävissä olevia tuloja kotitalouden kulutusyksikköä kohden. Tulotekijöiden lisäksi esitetään hyvinvoinnin kokemusta kuvaavina tekijöinä onnellisuus (elämään tyytyväisyys), mielihyvän tunteet ja tavoitteiden saavuttaminen. Näiden seitsemän tekijän vaihtelua tarkastellaan tulojen riittävyyden eri luokissa.

Tulos on varsin systemaattinen ja looginen. Kaikki muut keskiarvot velanhoitomenoja lukuun ottamatta kasvavat siirryttäessä talousvaikeuksista parempaan taloustilanteeseen. Ymmärrettävästi velanhoitomenot taas pienenevät. Verrattaessa nii-

den vastaajien tulotietoja, joilla on oman arvionsa mukaan suuria vaikeuksia selvittää tuloilla menoista, niihin, jotka selviävät hyvin helposti, eri tulokäsitteet antavat hieman erilaisen kuvan. Nettotuloilla arvioiden suuria talousvaikeuksia omaavien tulotaso on 38 prosenttia hyvin helposti toimeentulevien tulotasosta. Heillä on myös noin 40 prosenttia suuremmat velanhoitokulut kuin helposti toimeentulevilla. Tulos kärjistyy entisestään, kun tuloja ja velanhoitokuluja tarkastellaan samanaikaisesti. Pienet tulot yhdistyneenä suuriin velanhoitokuluihin kohdentuvat vastaajiin, jotka arvioivat, että heidän tulonsa ovat riittämättömiä menoihin nähden. Tällöin käytettävissä olevissa tuloissa ero helpoimmin ja vaikeimmin pärjäävien kesken on nelinkertainen. Kotitalouden kokorot eivät juurikaan selitä tätä eroa. Yhtä kulutusyksikköä (esim. yhden hengen kotitalous) kohden käytettävissä oleva tulotaso liikkuu noin 1 200–1 500 euron kohdalla siten, että tätä pienemmillä tuloilla tulojen ei koeta riittävän menoihin ja vas-

Taulukko 2. Tulot ja onnellisuus eri tulojen riittävyytasoilla. "Kun taloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuiksi"

	Tulot kuukaudessa, €	Velanhoitomenukautessa, €	Käytettävissä olevat tulot, €	Käytettävissä olevat tulot / kulutusyksikkö, €	Onnellisuus	Mielihyvä	Saavutukset
suurin vaikeuksin	1 747	1 008	972	676	3,96	3,64	2,93
vaikeuksin	2 006	895	1 207	832	4,76	4,46	3,77
pienin vaikeuksin	2 590	838	1 776	1 140	6,43	6,06	5,65
melko helposti	3 412	762	2 616	1 593	7,78	7,44	7,08
helposti	3 985	728	3 193	2 018	7,93	7,5	7,38
hyvin helposti	4 616	712	3 930	2 514	8,04	7,78	7,68
Yhteensä	3 038	823	2 196	1 415	6,65	6,31	5,92
N	7 609	6 356	6 420	6 270	8 797	8 790	8 790
F	474	14	600	548	737	718	919
p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

taavasti suuremmilla tuloilla tulotaso koetaan riittäväksi. Tulotasot vaihtelevat noin 650–2 500 euron välillä.

Koetun hyvinvoinnin näkökulmasta tulos on samansuuntainen. Mitä paremmin tulojen koetaan riittävän menoihin, sitä voimakkaampi on kokemus onnellisuudesta, mielihyvistä ja tavoitteiden saavuttamisesta. Erot tulojen riittävyyden arvioissa eivät heijastu kuitenkaan yhtä voimakkaasti koettuun hyvinvointiin. Kuitenkin myös näissä tekijöissä erot huonosti ja hyvin pärjäävien välillä ovat kaksinkertaiset. Erot ovat hyvinvointitutkimuksen näkökulmasta hyvin suuret.

Taulukkoon 3 on koottu tulokset väestöryhmittäin. Perustulos – arvio tulojen riittävydestä menoihin heijastuu systemaattisesti tuloihin ja koettuun hyvinvointiin – on varsin samanlainen kaikissa väestöryhmissä. Velanhoitokulujen absoluuttinen kasvu näkyy vaikeutena selvitä menoista. Erityisen vahva yhteys korkeiden velanhoitomenukautessa ja koetun tulojen riittävyyden välillä on nähtävissä maanviljelijöillä. Maanviljelijöiden määrä on kuitenkin aineistossa niin pieni, että poikkeama saattaa johtua satunnaisesta vaihtelusta. Tulojen ja koetun hyvinvoinnin tasoissa on kuitenkin selviä eroja muiden väestöryhmien välillä. Toisin sanoen sama käytössä oleva euromäärä ei tuota samanlaista subjektiivista arviota elämästä eri väestöryhmissä.

Opiskelija arvioi selviytyvänsä taloudellisesti ”suurin vaikeuksin”, kun hänelle jää pakollisten velanhoitomenukautessa jälkeen muihin menoihin käytettäväksi noin 500 euroa kuukaudessa. Työttömällä ja yrittäjällä vastaava summa on 550 euroa ja palkkatyössä olevalla 800 euroa. Vastaavasti taloudellisesti ”hyvin helposti” selviytyminen toteutuu opiskelijoilla ja työttömällä noin 1 700–1 800 euron käytettävissä olevilla tuloilla. Palkkatyössä olevilla vastaava summa on noin 2 500 euroa ja yrittäjillä 3 000 euroa. Ero suurin vaikeuksin ja hyvin helposti pärjäävien välillä on suurin yrittäjillä, joilla se on kuusinkertainen, ja pienin palkkatyössä tai työttömänä olevilla, joilla se on kolminkertainen. Onnellisuuden kokemuksissa ei sen sijaan ole havaittavissa vastaavia eroja väestöryhmien välillä. Kaikissa väestöryhmissä onnellisuuden taso on taloudellisia vaikeuksia kokevilla puolet pienempi kuin taloudellisesti hyvin pärjäävillä. Elämälle asetettujen tavoitteiden saavuttamisen osalta kaksi ryhmää eroaa selvästi toisistaan: opiskelijat ja yrittäjät. Taloudellisesti vaikeuksissa olevien opiskelijoiden kokemus tavoitteiden saavuttamisesta on noin puolet hyvin toimeentulevien opiskelijoiden tavoitteiden saavuttamisen tasosta. Sen sijaan yrittäjien kohdalla ero on suurempi. Hyvin ja huonosti toimeentulevien yrittäjien ero on kolminkertainen. Tämä kertoo yrittäjien vahvemmas suuntautumisesta taloudellisen menestyksen tavoitteluun.

Taulukko 3. Tulot ja onnellisuus eri tulojen riittävyytasoilla ja eri väestöryhmissä. "Kun taloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuiksi"

	Tulot kuu- kaudessa, €	Velanhoito- menot kuu- kaudessa, €	Käytettäväs- ä olevat tu- lot, €	Käytettäväs- ä olevat tulot / kulutusyksikkö, €	Onnellisuus	Mielihyvä	Saavu- tukset
Opiskelija							
suurin vaikeus	1 041	569	677	494	4,2	3,88	3,46
vaikeus	1 162	432	858	609	5,65	5,18	4,68
pienin vaikeus	1 386	245	1 115	797	6,69	6,36	6,17
melko helposti	2 128	300	1 493	1 018	7,76	7,55	6,95
helposti	2 858	313	2 452	1 615	7,83	7,36	7,17
hyvin helposti	3 007	185	2 863	1 840	8,52	7,98	7,75
Yhteensä	1 725	337	1 345	927	6,75	6,39	6,03
N	938	742	779	745	1 124	1 124	1 124
p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Työtön							
suurin vaikeus	1 103	610	684	549	3,77	3,91	2,94
vaikeus	1 321	441	935	699	4,32	4,09	3,3
pienin vaikeus	1 843	495	1 475	1 041	5,95	5,63	5
melko helposti	2 120	372	1 668	1 133	6,69	6,74	5,85
helposti	2 800	424	2 301	1 596	7,4	7,07	6,78
hyvin helposti	2 956	366	2 720	1 734	7,91	7,51	7,51
Yhteensä	1 735	475	1 313	937	5,5	5,36	4,64
N	615	490	513	501	740	740	740
p	,000	,4	,000	,000	,000	,000	,000
Palkkatyössä							
suurin vaikeus	2 131	1 096	1 164	812	3,85	3,41	2,88
vaikeus	2 309	1 049	1 310	903	4,56	4,25	3,6
pienin vaikeus	3 017	1 032	2 006	1 251	6,3	5,91	5,5
melko helposti	3 755	856	2 895	1 739	7,86	7,45	7,17
helposti	4 123	780	3 321	2 112	7,94	7,51	7,43
hyvin helposti	4 658	747	3 927	2 550	7,88	7,67	7,63
Yhteensä	3 424	922	2 460	1 580	6,75	6,38	6,07
N	4 996	4 228	4 235	4 138	5 694	5 694	5 694
p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Yrittäjä							
suurin vaikeus	1 844	1 605	754	462	4,47	4	2,67
vaikeus	2 246	999	1 351	821	5,04	4,84	3,93
pienin vaikeus	3 058	1 041	1 947	1 247	7,3	6,99	6,49
melko helposti	3 839	1 102	2 879	1 746	8,13	7,57	7,51
helposti	4 713	961	3 554	2 088	8,29	8,02	7,7
hyvin helposti	6 051	996	5 060	3 006	8,88	8,48	8,14
Yhteensä	3 499	1 124	2 417	1 459	6,99	6,61	6,05
N	634	553	557	558	730	730	730
p	,000	,001	,000	,000	,000	,000	,000
Maanviljelijä							
suurin vaikeus	4 462	3 294	1 994	969	4,68	3,37	3,8
vaikeus	1 557	904	987	602	4,78	5,03	4,3
pienin vaikeus	2 148	1 026	1 203	806	6,57	5,97	5,68
melko helposti	3 415	1 007	2 808	1 464	7,93	7,79	7,07
helposti	4 813	807	2 262	1 775	8,18	7,7	8,25
hyvin helposti	4 862	267	4 555	2 627	7,94	7,82	7,46
Yhteensä	3 147	1 105	2 103	1 212	6,9	6,61	6,26
N	83	75	68	68	102	102	102
p	,000	,02	,000	,000	,000	,000	,000

Taulukossa 4 on analysoitu sitä, millainen yhteys epätydyttävän elämän ja rakenteellisten tekijöiden välillä on. Analyseissa edetään väestöryhmien vertailusta kotitalouden rakenteen huomioimiseen ja lopuksi tulotason tarkasteluun.

Ajatuksena on siis tarkastella yhteiskunnallisen aseman, lähiyhteisön ja tulojen merkitystä hyvän elämän saavuttamisessa. Väestöryhmiä verrataan palkkatyössä olevien elämään, erilaisia kotitalouden rakenteita kahden vanhemman ja

Taulukko 4. Tavoitteiden saavuttamattomuutta, kielteisiä tunteita ja tulojen riittämättömyyttä selittävät tekijät, logistinen regressioanalyysi

Exp(B)		Exp(B)		Exp(B)	
SOS.EKON. ASEMA	***	SOS.EKON. ASEMA	***	SOS.EKON. ASEMA	***
Opiskelija	0,938	Opiskelija	0,827	Opiskelija	0,313 ***
Työtön	2,353 ***	Työtön	2,072 ***	Työtön	0,847
Yrittäjä	1,44 ***	Yrittäjä	1,673 ***	Yrittäjä	1,259 *
Maanviljelijä	0,98	Maanviljelijä	1,245	Maanviljelijä	0,731
Muu	1,651 ***	Muu	1,747 ***	Muu	0,803
REF (Palkkatyössä)		REF (Palkkatyössä)		REF (Palkkatyössä)	
		KOTITALOUS	***	KOTITALOUS	***
		Yksin	2,749 ***	Yksin	2,386 ***
		Yksinhuoltaja	4,716 ***	Yksinhuoltaja	2,887 ***
		Pariskunta, ei lapsia	1,19	Pariskunta, ei lapsia	1,433 ***
		Vanhempien kanssa	0,173 **	Vanhempien kanssa	0,202 **
		Muu	0,389 *	Muu	0,308 **
		REF (Pariskunta, lapsia)		REF (Pariskunta, lapsia)	
				KVINTIILI	***
				I	21,134 ***
				II	8,019 ***
				III	4,226 ***
				IV	2,122 ***
				REF (V)	
Vakio	0,191 ***	Vakio	0,113 ***	Vakio	0,018 ***
Nagelkerke R2	0,02	Nagelkerke R2	0,096	Nagelkerke R2	0,246

lasten elämään sekä eri tulotasoja rikkaimpaan tuloviidennekseen kuuluvien elämään.

Väestöryhmistä nousee esiin kaksi muista poikkeavaa ryhmää: työttömät ja yrittäjät. Verrattuna palkkatyössä olevien elämään, he kuuluvat 2,3 tai 1,4 kertaa useammin niihin, joiden elämä on taloudellisesti vaikeaa, tunteet ovat usein kielteisiä ja heillä on tunne, että he eivät saavuta elämässään sellaisia asioita joita haluaisivat saavuttaa. On kuitenkin huomattava, että väestöryhmät eivät selitä tilastollisesti kovinkaan paljon (n. 2 %) ihmisten sijoittumista hyvää tai huonoa elämää eläviin ryhmiin.

Lisättäessä kotitalouden rakennetta kuvaava muuttuja malliin havaitaan, että tällä ei ole juurikaan vaikutusta edelliseen tulokseen. Edelleen työttömät ja yrittäjät sijoittuvat muita useammin huonon elämänlaadun luokkaan. Kotitalouden rakenteella on kuitenkin väestöryhmää suurempi yhteys elämänlaatuun, sillä nämä yhdessä selittävät noin kymmenen prosenttia elämänlaadun vaihtelusta. Kotitalouden rakenne nostaa esiin muiden ihmisten merkityksen hyvinvoinnillemme. Yksin asuvien ja erityisesti yksinhuoltajien elämänlaatu on muita kotitalouksia useammin huono. Yksin asuvat kuuluvat 2,8 kertaa ja yksin-

huoltajat jo 4,7 kertaa lapsiperhepariskuntia useammin huonon elämänlaadun ryhmään. Erityisen harvoin tähän ryhmään kuuluvat vanhempien kanssa kotona asuvat lapset.

Kolmanteen malliin lisättiin tieto siitä, mihin väestön tuloviidennekseen vastaajan kotitalous kuuluu. Tulotason lisääminen malliin nostaa sen selitysastetta yli kaksinkertaiseksi, 25 prosenttiin. Samalla työttömyyden vaikutus häviää kokonaan ja yrittäjyyden vaikutus valtaosiltaan. Opiskelijoiden elämänlaadun asema paranee suhteessa palkkatyössä olevien asemaan niin, että opiskelijat kuuluvat huonon elämänlaadun ryhmään kolme kertaa harvemmin kuin palkkatyössä olevat, kun kotitalouden rakenne ja tulotaso on otettu huomioon. Tulotason lisääminen malliin pienentää myös eroja eri kotitaloustyyppien välillä. Silti yksin asuvien ja yksinhuoltajien elämänlaatu on muita useammin huono. Tuloilla on suurin merkitys elämänlaatuun, kun sitä arvioidaan taloudellisella pärjäämisellä, keskimääräisillä tunnetiloilla ja tavoitteiden saavuttamisella. Matalimpaan tuloviidennekseen sijoittuvat kuuluvat 20 kertaa useammin huonon elämänlaadun ryhmään kuin korkeimpaan tuloviidennekseen sijoittuvat.

Lopuksi

Taloudelliset seikat vaikuttavat yhteiskunnallisen aseman ja sosiaalisten suhteiden ohella elämänlaatuun. Huono elämänlaatu paikantuu erityisesti pienituloisten ihmisten vitsaukseksi. Keskimääräistä useammin huono elämänlaatu kohdistuu yksinhuoltajille ja yksin asuville myös silloin kun tulot on otettu huomioon. Työttömien huonon elämänlaadun ongelmat liittyvät taas erityisesti mataliin tuloihin. Vaikka työttömillä on yleensä huono elämänlaatu, niin työttömyyden yhteys häviää, kun tulot otetaan huomioon. Yrittäjillä on palkansaajiin verrattuna huonompi elämänlaatu, vaikka tulotaso huomioitaisiin. Yrittäjien ryhmä polarisoituu siten, että yhtäältä on pienituloisia ja velkaisia yrittäjiä ja toisaalta hyvätuoloisia, joilla ei ole paljoakaan velkaa.

Huonoa elämänlaatua voitaisiin parantaa työttömyyttä vähentämällä ja pienituloisten ja velkaisten yrittäjien asemaa parantamalla sekä yksinhuoltajien ja yksin asuvien tilannetta muuttamalla. Elämäntilanteiden muuttaminen on kuitenkin monimutkainen asia. Vaikka on mahdollista rakentaa yhteiskunta, jossa työttömyysaste on matalampi, niin tämä tarkoittanee kehittyneessä markkinataloudessa töiden uudelleenjakoa eri tavoin tai kilpailukykyämme parantamista osaamis- ja pääomaamme vahvistamalla. On myös mahdollista muovata yhteiskunnasta sellainen, missä yhden hengen kotitalouksia on vähemmän ja perheitä tuetaan niin, että yksinhuoltajia on vähemmän. Jälkimmäinen tavoite, ihmisten keskinäisten suhteiden sääntely, on kuitenkin vaikeaa. Lähes yhtä haastava yhteiskuntapolitiikan laji on työttömyyden hoito.

Ihmiset näyttävät vastaavan väestökyselyissä kohtuullisen oikein kysymyksiin tuloistaan, onnellisuudestaan ja tulojen riittävydestä. Kun näitä kolmea tekijää tarkastellaan suhteessa toisiinsa, on tulos looginen. Subjektiiivinen arvio tulojen riittävydestä on linjassa ilmoitettujen kuukausitulojen ja velanhoitokulujen kanssa: matala tulotaso on yhteydessä huonoon elämänlaatuun. Systematiikka näyttää toimivan myös valikoituneessa aineistossa. Oma pohdintansa on siinä, kuinka paljon tuloksia suuntaavat ne vahvasti tunteitakin herättäneet artikkelit, joita aineistonkeruun yhteydessä julkaistiin.

Esimerkiksi tässä hyödynnettyyn Helsingin Sanomien niukkuuskyselyyn vastasivat ihmiset, joiden elämänlaatu oli huomattavan huono. Mil-

loinkaan aiemmin en ole törmännyt tulokseen, että noin kymmenen prosenttia vastaajista valitsee vaihtoehdon nolla, kun heitä pyydetään arvioimaan elämään tyytyväisyyttä. Tuloksen oikeellisuutta vahvistaa kuitenkin se seikka, että kysymykseen oli pakko vastata valitsemalla joku vaihtoehto nolasta kymmeneen. Tuloksen oikeellisuutta tukevat myös avovastaukset. Varsin kuvaava on yksi vastaus kysymykseen, kuinka paljon vähemmällä tulisitte toimeen: ”Vitun pellet ei sanat riitä ja kirosojanakin jo alkaa lentää niin naurettava on tämä kysely, hävetkää saatanat!” Tulosta vahvistavat myös ne kymmenet kommentit siitä, kuinka vaikeaa tuloja ja menoja on arvioida, koska ne molemmat riippuvat ulosotosta: tuloja ei kannata tienata, koska mitään ei jää käteen, eikä veroista ole tietoa, koska ne viedään päältä. Vastaajat olivat oikeasti tiukoilla ja tunteet pinnassa. Eriarvoisuus oli luonut heille sellaisia elämänmahdollisuuksien eroja, että se ei toiminut kirittäjänä sosiaaliseen nousuun vaan sai ennemminkin pintaan vihaa rikkaita kohtaan. Mitä luultavimmin nollassa vaihtoehdon valinneet olivat oikeasti sitä mieltä. Jos heidän vastauksensa olisi jätetty huomiotta, olisi päätulos kuitenkin pysynyt samana.

Tulojen ja tulonsiirtojen säätely sekä hintatasoon vaikuttaminen ovat keskeisimmät tekijät, joilla voidaan vaikuttaa eri ihmisryhmien elämänlaatuun. Raja näyttää kulkevan noin tuhannen euron kuukausitulossa henkeä kohden (kulutusyksikkö). Tämän alapuolella on huonon elämänlaadun väestönosa. Heidän taloudellinen selviytymisensä on jatkuvaa miettimistä, kuinka selvitä tulevista laskuista, heidän ajatuksissaan pyörii enemmän kielteisiä kuin myönteisiä ajatuksia, eivätkä he saavuta sellaista elämää, jonka haluaisivat saavuttaa. Hieman yli tuhannen euron tulos on lähellä pienituloisuuden määritelmää Tilastokeskuksen tulonjakoaineistossa. Vuonna 2016 pienituloisia oli 11,5 prosenttia väestöstä. (Tilastokeskus 2018; Moisio & al. 2016). Tuolloin yli puolet tuloista kului asumiseen, syömiseen ja liikkumiseen. Nämä ovat siis myös niitä seikkoja, joiden kustannuksia tavalla tai toisella pienentämällä voidaan lisätä käytettävissä olevia resursseja ja koetua hyvinvointia.

Eriarvoisuuskeskustelun näkökulmasta tulos ei luultavasti avaa uusia näkökulmia. Kollektiivista ratkaisumallia puoltavat saavat ehkä tuloksesta hieman pontta mielipiteilleen siitä, että kurjuutta voidaan suoraviivaisimmin vähentää siirtämällä rikkaammilta resursseja pienituloisille. Köyhy-

den poistamista ilman eriarvoisuuteen kajoamista kannattavat joutuvat taas pohtimaan sitä, kuinka työttömät saadaan hyväpalkkaisiin töihin ja yksinhuoltajat uudelleen parisuhteeseen.

Poliitikot taas joutuvat miettimään sitä, onko hyväksyttävää, että monilla mittareilla mitaten maailman parhaassa maassa on suuri joukko ihmisiä, joiden elämä on jatkuvaa selviytymistaistelua ja elämänlaatu osapuilleen samalla tasolla kuin Af-

rikan mantereen matalimman hyvinvoinnin mais-
sa (ks. Veenhoven 2018). Vaikka gini-kertoimella mitaten eriarvoisuus ei ole juurikaan muuttunut viime vuosina, niin todella suuressa niukkuudessa eläviä kotitalouksia löytyy alimpien tulodesiilien sisältä. Ryhmä on kuitenkin sen verran pieni, että iso viisari ei heidän painostaan heilahda. Siellä he kuitenkin ovat.

KIRJALLISUUS

- Berg, Maarten C & Veenhoven, Ruut: *Income inequality and happiness in 119 nations*. Cheltenham / Aldershot, UK/ Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2010 <http://hdl.handle.net/1765/22219>
- Blomgren, Jenni & Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli & Niemelä, Mikko: *Growing inequalities and their impacts in Finland*. Country Report for Finland, 2012. <http://www.gini-research.org/system/uploads/609/original/CR-Finland-v2.pdf>
- Evans, Mariah D.R. & Kelley, Jonathan & Kelley, Sarah M.C. & Kelley, Claire G.E.: *Rising Income Inequality During the Great Recession Had No Impact on Subjective Wellbeing in Europe, 2003–2012*. *Journal of Happiness Studies* (2017). Doi: 10.1007/s10902-017-9917-3.
- Ferrer-i-Carbonell, Ada & Ramos, Xavier: *Inequality and Happiness: A Survey*, Discussion Paper 38, GINI Project, 2012. http://www.gini-research.org/system/uploads/374/original/DP_38_-_Ferrer-i-Carbonell_Ramos.pdf?1344347681
- Hagenaars, Aidi J. M. & de Vos, Klaas & Zaidi, M. Asghar: *Poverty Statistics in the Late 1980s: Research Based on Micro-Data*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1994.
- Helliwell, John.F. & Layard, Richard & Sachs, Jeffrey D.: *World Happiness Report 2018*. New York: Sustainable Development Solutions Network, 2018.
- Kainulainen, Sakari: *Raha ja rakkaus hyvinvoinnin lähteinä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2014): 5, 485–497.
- Kainulainen, Sakari: *Erilaiset aineistot, erilaiset tulokset? Työryhmäesitys Sosiologipäivillä 17.3.2016*.
- Kainulainen, Sakari: *Tulojen ja onnellisuuden välinen yhteys Suomessa*. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114 (2018): 1, 57–70.
- Moisio, Pasi & Mulkila, Susanna & Ilmakunnas, Ilari & Mäkinen, Lauri & Saikkonen, Paula: *Perusturvan riittävyys ja köyhyys*. Tutkimuksesta tiivistä 23/2016. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitokset, 2018.
- Morawetz, David: *Income distribution and self-related happiness: some empirical evidence* *Economic Journal* 87 (1977): 347, 511–522.
- Nykanen, Anna-Stina: *Vaikeimpina hetkinä Jouni Kylmä vain lyyhistyä ja sulkeutuu kotiinsa – nyt tutkijat haluavat tietää, millä muilla tavoilla jatkuva rahapula muuttaa ihmistä*. *Helsingin Sanomat* 8.4.2018. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005632161.html>
- OECD: *OECD Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth*. Paris: OECD Publishing, 2013.
- Oishi, Shigehiro & Kesebir, Selin & Diener, Ed: *Income Inequality and Happiness*. *Psychological Science* 22 (2011): 9, 1095–1100.
- Pursiainen, Heikki: *Lisää tuloeroja Suomeen! Liberaan blogi* 22.6.2017. <http://www.libera.fi/blogi/lisaa-tuloeroja-suomeen>
- Reijo, Marie: *Tuloista riippumatta asuminen ja velat aiheuttavat toimeentulovaikeuksia*. *Hyvinvointikatsaus* 1/2011. https://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2011_01.html
- Saarimaa, Tuukka & Pursiainen, Heikki: *Eriarvoisuus ja köyhyys*. 6.7.2016. *Apun blogi*. <https://blogit.apu.fi/asiatonlehdistokatsaus/eriarvoisuus-ja-koyhyys>
- Tourangeau, Roger & Edwards, Brad & Johnson, Timothy P. & Wolter, Kirk M. & Bates, Nancy: *Hard-to-Survey Populations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Tilastokeskus: *tulonjakotilasto*. https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_tulot.html (luettu 3.8.2018)
- Veenhoven, Ruut: *Average happiness in 158 nations 2005–2014*. *World Database of Happiness*. Rank report Average Happiness. worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/RankReport_AverageHappiness.php
- Yu, Zonghuo & Wang, Fei: *Income Inequality and Happiness: An Inverted U-Shaped Curve*. *Front Psychol.* 8 (2017), 2052. Doi: 10.3389/fpsyg.2017.02052
- Zagorski, Krzysztof & Evans, Mariah & Kelley, Jonathan & Piotrowska, Katarzyna: *Does National Income Inequality Affect Individuals' Quality of Life in Europe? Inequality, Happiness, Finances, and Health*. *Social Indicators Research* 117 (2014):3, 1089–1110.

TIIVISTELMÄ

Sakari Kainulainen: Milloin tulot riittävät edes kohtuulliseen elämään?

Suomi on menestynyt suorastaan loistavasti kymmenissä yhteiskuntaa ja yksilöitä kuvaavissa globaaleissa ranking-mitteloissa. Suomi sijoittui vuonna 2018 ensimmäistä kertaa maailman onnellisimmaksi maaksi. Yleisen keskiarvon taakse jää kuitenkin helposti paljon vaihtelua. Toimeentulo ja hyvä elämä eivät jakaudu Suomen sisällä tasaisesti, vaikka muihin maihin verrattuna se jakautuukin tasaisemmin. Teoreettista keskustelua käydään siitä, miten tähän aikaan tulee suhtautua, tuleeko rikkaiden ja köyhien välistä eroa kaventaa vai tuleeko keskittyä vain köyhyyden poistamiseen. Artikkelissa etsitään vastausta siihen, millaisilla tuloilla Suomessa on mahdollista päästä kiinni hyvään elämään eli tilanteeseen, jolloin talous on tasapainossa, mieliala on hyvä ja elämälle asetetut tavoitteet ovat saavutettavissa. Aineisto on muodostettu neljästä erikseen kerätystä aineistosta (N = 8 797). Aineistoista kolme on kerätty Suomen Akatemian rahoittamissa hankkeissa ja neljäs yhteistyössä Helsingin Sanomien kanssa. Yhdistetyllä aineistolla voidaan arvioida tuloja ja menoja, yleistä elä-

mään tyytyväisyyttä, mielialaa ja tavoitteiden saavuttamista eri väestöryhmissä.

Tulosten mukaan huono elämänlaatu paikantuu erityisesti pienituloisten ihmisten vitsaukseksi. Keskimääräistä useammin ongelmat kohdistuvat yksinhuoltajille ja yksin asuville myös silloin kun tulot on otettu huomioon. Työttömien huonon elämänlaadun ongelmat liittyvät mataliin tuloihin. Vaikka työttömillä on yleensä huono elämänlaatu, niin työttömyyden yhteys häviää, kun tulot otetaan huomioon. Yrittäjillä on palkansaajiin verrattuna huonompi elämänlaatu, vaikka tulotaso huomioitaisiin. Yrittäjien ryhmä polarisoituu siten, että yhtäältä on pienituloisia ja velkaisia yrittäjiä ja toisaalta hyvätuloisia, joilla ei ole paljoakaan velkaa. Eriarvoisuuskeskustelun näkökulmasta tulos ei luultavasti avaa uusia näkökulmia. Kollektiivista ratkaisumallia puoltavat saavat ehkä tuloksesta hieman pontta mielipiteilleen siitä, että kurjuutta voidaan suoraviivaisesti vähentää siirtämällä rikkaammilta resursseja pienituloisille. Köyhyyden poistamista ilman eriarvoisuuteen kajoamista kannattavat joutuvat taas pohtimaan sitä, kuinka työttömät saadaan hyväpalkkaisiin töihin ja yksinhuoltajat uudelleen parisuhteeseen.